Szellemi életünk jelenlegi tragédiájára is a múltból kínálhatunk megoldást

2013. december 28.

Ifj. Tompó László - Hunhír.info

Szellemi életünk jelenlegi tragédiájára is, arra, hogy fehér hollók a vérbeli, vagyis határozott erkölcsi-szellemi értékrenddel, íráskészséggel és ráadásul alkotói alázattal is megáldott kritikusok (s azon kevesek, akik mégis azok, perifériára szorítottak), a múltból kínálhatunk megoldást. Sokan kérdezhetik hát, mégis milyen az igazi, a konstruktív, a barátban a rosszat és az ellenségben a jót is meglátó kritika, ami nélkül nincs nemzeti felemelkedés? Ezúttal bemutatunk rá néhány példát, persze nem a mából, hanem a két világháború közötti negyedszázadból.

Abban az időben ugyanis még úgyszólván minden intellektuális irányzatnak, spirituális műhelynek volt (legalább egy) rendszeresen megjelenő orgánuma, mely amolyan

vadászösztönnel figyelte, mikor, ki, miről mit s hogyan ír, és saját világnézete szempontjai szerint lehetőleg azonnal értékelte, de úgy, hogy az ellenfélben is meglátta az igazi értékeket s a barátban is a (főleg munkája jobbá tétele érdekében nem elhallgatandó) fogyatkozásokat.

Erre különösen is jó példával járt elő az akkori keresztény, kiváltképpen katolikus sajtó, amelyben a világi és papi értelmiség legjobbjai a fentiek szerint valóban konstruktív kritikával illették kortársaikat és pályájukat. Például az 1887 és 1944 között a Szent István Társulat gondozásában megjelent *Katholikus Szemle* amolyan radarként funkcionált szellemi életünkben, s nemcsak a kimondottan katolikus teológiai, filozófiai és pedagógiai műveket, hanem az azon kívülieket is éberen figyelte s ismertette igazságaikat, tévedéseiket, a mai bulvármédiumokra oly jellemző személyeskedő intrikák nélkül.

Lássunk most erre néhány példát! A kortársai által 'sajtóapostol'nak nevezett Bangha Béla jezsuita által szerkesztett, 1931 és 1934 között négy kötetben megjelent (1946-ban a 'Fasiszta, szovjetellenes, antidemokratikus sajtótermékek IV. számú jegyzéké'-re 'szovjetellenes részei miatt' felkerült) **Katolikus Lexikon** köteteiről e periodika avatott kritikai méltatásokat közölt, így a harmadik kötetről az 1932-es évfolyamban **Sebes Ferenc** piarista tartományfőnök, aki bevezetőjében az alábbi ismerős tapasztalatról számolt be:

'Minden szerző szívesen veszi, ha foglalkoznak vele, különösen, ha elismerés és dicséret hangján foglalkoznak vele. S ezért könyvismertetést írni kellemesebb és hálásabb munka, mint kritikát. Igen kevés az önismeretet és okulást komolyan kereső, hiúságtól és érzékenységtől megtisztult ember, aki óhajtja, vagy legalább elviseli, hogy bírálatot mondjanak róla, s aki bírálója jóakaró szavait a fejlődés őszinte vágyától vezettetve fontolgatja. A kritikusnak mindig számolnia kell azzal, hogy szavait figyelmen kívül hagyják, sőt ellenszenvet von magára. Ritka szerencse számba megy, mikor olyan valakinek művéről adódik alkalom véleményt mondani, kinek szíve nyitva van az igazság számára s önmagával és alkotásával szemben a tökéletesedés szent lelkesülésétől hevül. Nincs is nagyobb öröm, megtiszteltetés és jutalom a kritikusra nézve, mint azt tapasztalni, hogy kifogásai elismerésre, szavai meghallgatásra találtak.'

Eszerint az akkori publikum sem volt különb a mainál. De olvassuk csak tovább!

'Ilyen gondolatok között és ezzel a jóleső érzéssel tanulmányoztuk át a Katholikus Lexikon harmadik kötetét. Miután az első kötet ismertetésében a legmesszebbmenő elismerésre éreztük magunkat indíttatva s teljes bizalommal voltunk eltelve az iránt, hogy a roppant munka elején jelentkező kisebb-nagyobb fogyatkozások a következő kötetekben nem lesznek észlelhetők, sajnálattal kellett látnunk és megállapítanunk a második kötetről, hogy már az első kötettel kapcsolatban megemlítésre kínálkozó kifogásolni valók, fogyatkozások vagy hibák megnövekedtek és éppen a további kötetek érdekében el nem hallgathatókká váltak. Most leplezetlen megelégedéssel és örömmel valljuk meg, hogy a harmadik kötet sikerültség tekintetében nemcsak fölébe nőtt a második kötetnek, hanem az elsőnél is jobb. Megüti a mértéket, kielégíti a jogos igényeket s kárpótlást nyújt a fáradtságért és nyílt igazmondásért, melynek ódiumát a mű színvonalának emelése és a katholikus presztízs csorbulásának elhárítása végett magunkra vállalni jó lélekkel és felelősségtudattal szükségesnek tartottuk.'

Nem célunk ezúttal a szóban forgó első két kötetről korábban általa írt szakmai kifogások ismertetése, az viszont igen, hogy rámutassunk, milyen konkrétan az egyes részek hibája miatt az egészet mégsem ledorongoló, azaz konstruktív kritika. Íme:

'Akadnak ugyan ebben az 532 lapnyi kötetben is, miken a figyelő szem megakad. Íme néhány: Longinus a hagyomány szerint az a katona, ki az Úr oldalát lándzsával átszúrta: kérdés, hogy a jelenlevő katonák századosa volt-e; Szent János (19, 34) így mondja: 'unus militum [lancea] latus eius aperuit' *['egy katona [lándzsával] megnyitá oldalát' - Ifj. T. L.]*. Konviktus (con-victus) etimológiai jelentése (ezzel szokott történni a szómagyarázat) együttélés, nem pedig vendégház. Alacoque szent Margitnál a 'nagy ígéret' utalási jellel van ellátva, azonban hasztalan keresi az ember 'nagy', 'ígéret', 'nagy ígéret' alatt, sem itt, sem ott, sehol nem találja. Ilyen és hasonló árnypontok nem vonnak le a hatalmas munka értékéből és nem homályosítják el kitűnő tulajdonságait. Magas színvonalon álló, okos és szép cikkei sok tanulságot, sőt élvezetet nyújtanak. Imponáló gondosság jelentkezik abban, hogy feltűnően kevés a sajtóhiba.'

Mar már ugyebár nem ólombetűkkel, hanem a legmodernebb elektronikus eszközökkel történik a szerkesztés, a tördelés, mégis, soha annyi sajtóhiba nem volt (az ezeknél ezerszer veszedelmesebb stiláris hibákról, sőt bűnökről már nem is szólva!), mint korábban. Ráadásul, amint Bangha leghívebb munkatársa, *Nyisztor Zoltán* írja *(Bangha Béla élete és műve, 1941)*, 'aki lexikon szerkesztésében még nem élt benne, annak fogalma sem lehet annak a munkának méreteiről és emberfeletti fáradalmairól. Négy kötetnek, amelynek mindegyike több mint 500 lap, először a kéziratanyagát átnézni, helyesbíteni vagy rövidíteni, tömörebbé vagy világosabbá tenni, a benne szereplő más címszavakra az utalást megtenni, a legkisebb adatoknak utánajárni, az egészet összeegyeztetni - bizony nem egy embernek való munka! Másol, a szerencsésebb Nyugaton egy lexikon szerkesztésére nemcsak egész bizottságok alakulnak, hanem csak ennek élő, állandó jellegű szerkesztők állnak be, akik hosszú évek munkájával őrlik fel használhatóvá a kéziratanyagait. Itt azonban mindent Banghának egyedül kellett végeznie, néhány kiválóan ügyes, de mégis nemcsak ennek élő munkatárs segítségével.' Bizony éppen ezért nem véletlenül zárta így recenzióját Sebes:

'A Katholikus Lexikon főszerkesztője és munkatársai elnyerték a legnagyobb megbecsülést és örömet, mely katholikus szerzőnek és katholikus műnek osztályrészül juthat. A Szentséges Atya *[XI. Piusz pápa - Ifj. T. L.]*
kegyesen fogadta az eléje szerkesztett első két kötetet és legmagasabb elismerésével és dicséretével tüntette ki, mint olyan vállalkozást, mely Istennek dicsőségére és az egyháznak hasznára szolgál s az olvasókat elvezeti a mindeneket éltető igazság örök Kútfejéhez.'

De lássunk egy másik példát! A 'Katholikus Szemlé'-nél is népszerűbb *Magyar Kultúra* című társadalmi és tudományos szemle imént említett felelős szerkesztője,
Nyisztor Zoltán
az orgánum 1936. október 20-i számában az alig előtte elhunyt
Gömbös Gyula
miniszterelnökről írt nekrológjában is igyekezett a konstruktív kritikai szabta mértékhez igazodni.

Már nyitásából kiderül, hogy egyáltalán nem tartozott az elhunyt előtt feltétlenül térdre borulók

közé:

'Megérte az ország azt is, amire állítólag még nem volt példa, hogy egy aktív miniszterelnököt temethetett. Az elég hosszú, de mégis tragikus hirtelenséggel rátört betegség s a végkifejlet gyors tempója az egész országot őszintén megdöbbentette s az országos részvétre és kegyeletre alkalmassá tette. Sem a temetés külső pompájában, sem a belső kegyeletben nem is volt hiány. Valószínű azonban, hogy a gyász és részvét elsősorban Gömbös Gyula egyéniségének, ellenforradalmi szerepének, tragikus halálának, semmint miniszterelnökségének szólott. A gyászbeszédek domináló hangja is inkább az volt, mert vagy a barátot, a nagy hazafit, vagy a tragikus hőst gyászolták benne, de politikájának és kormányzásának megítélését nagyon bölcsen, de nem kis zavarral is a történelem ítélőszéke elé utalták. Ez a történelem valóban ítélni fog egykoron s nagyon is bizonytalan, hogy a magyar panteonban milyen helyet fog kiutalni a halott Gömbös Gyulának.'

Mégis, folytatásként előbb erényeit igyekezett számba venni:

'Annyi máris tagadhatatlan, hogy Gömbös Gyula egyéniségében és politikájában nagy erények nem kevésbé nagy hibákkal találkoztak. Erényei között legelső helyre kell tenni azt a forró és impulzív tenni vágyást, ami őt annyira jellemezte, és ami igénytelennek indult élete sorsát oly mérhetetlenre tudta feszíteni. A csak konferenciázó és paktáló s legfeljebb az államgépezetet tovább kurblizó politikusok után Gömbös Gyulában jelentkezett először az európai politika új típusa: a tett embere, akinek azért vannak gondolatai, ötletei, meglátásai és megérzései, hogy azokat a gyakorlatban meg is valósítsa. Ugyancsak nagy érdeme Gömbös Gyulának, hogy a magyar reformpolitika halaszthatatlan szükségességét megsejtette és meglátta s talán kissé elragadtatott, de alapjában véve való színekkel a magyarság szeme előtt meglobogtatta. Valami túl sokat ugyan ő sem akart, a helyzet körülményeivel közben túlságosan is megalkudott és megbarátkozott, a biztonságérzete is cserbenhagyta, úgyhogy csak felemás formákkal állt elő, de ha semmit sem valósított volna meg, már az is történelmi érdeme, hogy a reformgondolatnak utat nyitott, amit többé Magyarországon elgáncsolni nem lehet.'

Csak ezután sorjázta hibáit: inkább útjelző, mint útépítő vezetőt látott benne, akire érvényes Szabó Dezső meglátása, az, hogy 'a nagy fának az árnyéka is nagy':

'De a hibái talán még mélyebbek és sötétebbek voltak. Nem volt elég tudása arra a feladatra, amelyre vállalkozott s a politikai évek folyton szaporodó száma ezt a hiányzó tudást sohasem tudta pótolni. Nemzeti munkaterve, amire haláláig olyan büszke volt, csak általános jellegű jelszók tömkelege, amit bizony nemcsak az ellenzéki kritika, hanem az ország közhangulata is az álmoskönyv nívójára helyezett. A szociológia hiányát lépten-nyomon észre lehetett rajta venni. Kár, mert egyik legfőbb értékéül a felforgatókkal szemben való erőskezűségét ismertük. Ez azonban sokszor éppen a szociális ismeretek hiánya miatt maradt meddő.

Még nagyobb hibája volt, hogy munkatársait nem tudta megválasztani. Egy-két kivételtől eltekintve elég tehetségtelen emberek vették körül, akiknek befolyása és erőszakoskodása őrá és politikájára is végzetes volt. Ha betegsége és tragikus halála közbe nem jön, már-már országos elégedetlenségbe és zúgolódásba fajul munkatársai jóvoltából egész politikája. Minden nagy hazafisága és fajának őszintén forró szeretete mellett, talán a magasabb tudás és

koncepció híján is, a kismagyar szemlélet rabja volt egész életében, aki csak a nemzet öncélúságának soha meg nem magyarázott fogalmán tudott nyargalni és az objektív valóságok és adottságok helyett Emese álmaival és néhány tüzes, hazafias jelszóval akarta nemzetét boldogítani. A legnagyobb baj mégis az volt, ami vérpárás időkben és sorsdöntő órákban sok más magyaré: többet gondolt magáról, mint ami volt s engedte, hogy hízelgő környezete nagyobbnak játssza ki, mint amennyit ért!'

Iskolapélda ez is tehát a konstruktív kritikára, amely karakterológiailag egyfelől abból az alapállásból indul ki, hogy az embervilág korántsem csak hófehér és szurokfekete személyiségekből, szentekből és ördögökből áll, másfelől abból, hogy a szentek sem teljesen hófehérek és az ördögök sem maradéktalanul szurokfeketéék, s ezért a vérbeli kritikus azt vizsgálja, hogy egy - pláne történelemformáló - személyiségnek az igazság mérlegére való helyezése során a jó vagy a rossz lelki-szellemi tulajdonságai javára billen-e a mérleg nyelve. Ez volna ma is - ha volna - az objektív, a tárgyilagos kritika egyetlen kiindulási pontja, amelynek persze ha szubjektív pszichológiai befolyásoltságaink folytán maximálisan eleget tenni nem is mindig tudunk, ám minduntalan kötelességünk erre törekednünk.

Hol vagyunk ma ettől, merre leledzik napjainkban a vérbeli kritika, kérdezhetjük. Éspedig joggal. Hiszen gondoljunk csak arra, bizonyos körökben mi mindent zúdítanak arra, aki mondjuk Szabó Dezsőt, Nyirő Józsefet, Wass Albertet is klasszikusaink közé sorolja, vagy akár csak irodalmi tananyagba való beemelésüket óhajtja, netán Horthy kormányzóról és a Rongyos Gárdáról másként gondolkodik, mint általában szokás! Vagy ha nem rajong akár csak egy 'színészkirály'-ért is! Amikor a **Kapu** című folyóirat 1991/8-i számában **Beke Albert** irodalomtörténész kifejtette, miért nem tartja Latinovits Zoltánt sokak véleményével ellentétben 'színészkirály'-nak, valósággal leszedték róla a keresztvizet, így
Apáti Miklós
a 'Heti Magyarország'-ban megkérdezte:
'Ideje már felhívni Beke úr orvosainak figyelmét arra: lehet, hogy Beke Albert szabad magyar közíró - beteg?'
Amire az érintett kénytelen volt megjegyezni ugyanezen orgánum 1991/11. számában:

'Aki ilyen durva hangot, sértegetést enged meg magának: az nem tekinthető vitapartnernek. Csak az a furcsa, hogy miközben állandóan a toleranciát kérik számon az emberektől, akkor az ilyen Apáti-féle urak még azt sem képesek eltűrni, hogy egy színészről valakinek eltér a véleménye az övékétől. Hogy irodalmi életünk vitakultúrája mennyire lesüllyedt, és az agresszív intolerancia napjainkban mennyire eluralkodott, ennek illusztrálására megemlítem: száz évvel ezelőtt például Gyulai Pál nem akárkiről, hanem Jókairól mondott rendkívül lesújtó véleményt, és mégsem jutott eszébe senkinek, hogy Gyulait ezért orvosokkal kellene megvizsgáltatni, mert talán beteg. S itt most teljesen lényegtelen, hogy Gyulainak igaza volt-e, vagy sem, a fontos az: szabadon elmondhatta a véleményét!'

Tanulság? Illesse tisztelet a kevés kivételeket, ámde korunkban bizony fehér hollók a vérbeli kritikusok. Ezért ha példákat keresünk a konstruktív kritikára, ne csodálkozzunk, ha olyanokat többnyire csak az 1945 előtti világból vehetünk.

GYULAI PÁL (Kolozsvár, 1826. január 25. – Budapest, 1909. november 9.)